

Манастир Манастирица - предање и историја

БРАНКА КНЕЖЕВИЋ

Западно од Кладова, у Кључу, изнад села Манастирице које се простире странама потока Шајне и њене притоке Манастиричког потока, смештен је манастир познат под именом Манастирица (црт. 1).¹ Још пре пола века речено је како Манастирица нема више ничег старог сем успомене и предања о њеном постанку. А предање према којем се оснивање манастира приписује (светом) Никодиму, а доцнија обнова влашком војводи Радулу, сачувало се у народу и нашло места на страницама посвећеним манастиру почев од друге половине XIX века. Најновија проучавања показала су

да је реч о попу Никодиму Грчићу који је као тумач учествовао у посланству кнеза Лазара приликом преговарања у Цариграду 1375. године о измирењу српске и грчке цркве, а у Влашкој је основао манастире Водицу, око 1372. и Тисману 1377—1378. године.²

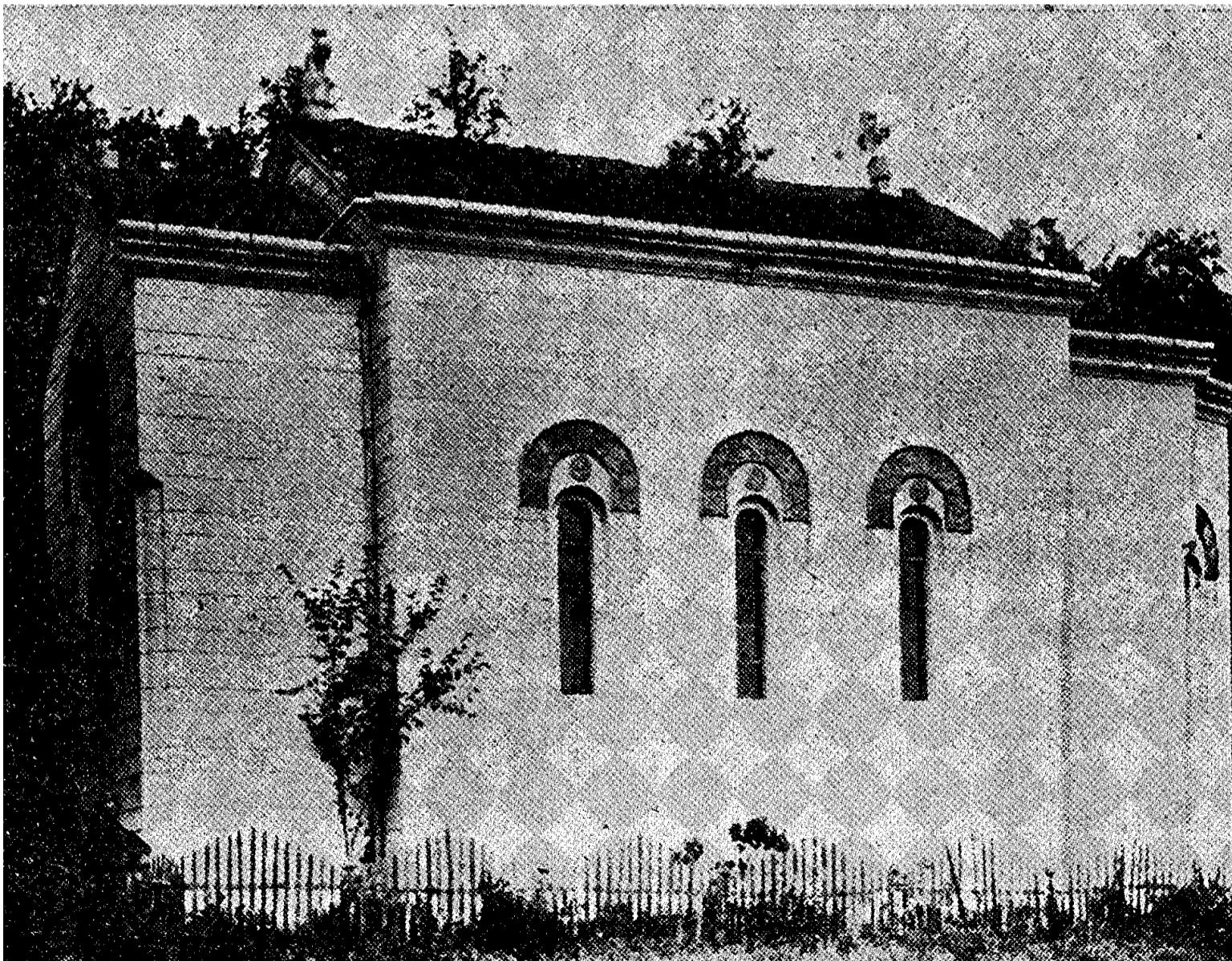
¹ Цртеж је урађен према Пољопривредној карти НР Србије, изд. Главне геодетске управе 1947. године; размера 1:25.000, секција Петрово село, бр. 70, и Кладово, бр. 71. Основна шема цртежа урађена је према карти Географског института ЈА из 1950. године; размера 1:100.000, секција Кладово.

² Личност и делатност попа Никодима разматране су у више наврата, особито од стране румунских историчара. У нас је своје гледиште о њему изнео

већ Н. Ruvarac, *Pop Nikodim, der erste Klöstegründer in der Walachei. 1406.* Archiv für slavische Philologie Bd XI, Berlin 1888, 354363. Затим је обухваћен студијом Ч. Мијатовића, *Српски одзраци из румунске историје*, Летопис Матице српске књ. 187, св. трећа, Нови Сад 1896, 16—29 (под 5)

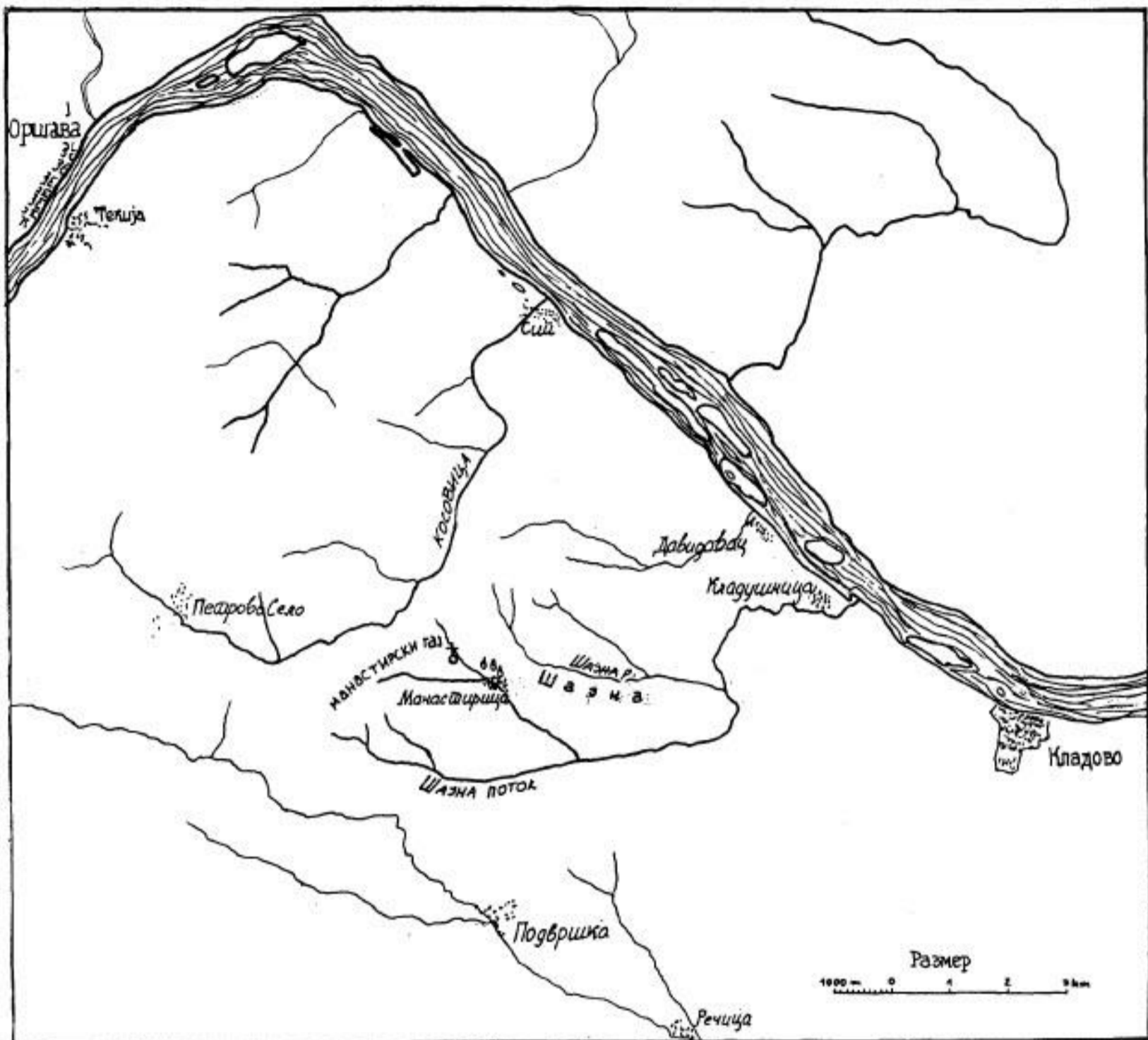
У *Споменици Тимочке епархије 1834—1934*, Сремски Карловци 1934, о Никодиму пише код Вратне (35) и Манастирице (50—51).

Обимну студију у којој је изнео нове закључке засноване на разматрању извора и литературе посветио је Никодиму Е. Lăzărescu, *Nicodim de le Tismana și rolul său în cultura veche românească I (pîna în 1385)*, Romanoslavica XI, Bucuresti 1965 237—285 (са изводима из извора и библиографијом) Мисли се да је Манастирица подигнута после Тисмане, а обновио је можда војвода Радул Велики, ктитор Лапушње (274, 275, нап. 3).

Сл. 1. Манастир Манастирица, изглед цркве са југа (према снимку у Споменици Тимочке епархије из 1934. године)

Fig. 1. Le monastère de Mănăstirica, l'église, vue du Sud (d'après le relevé pris en 1934 et reproduit dans l'Album commémoratif de l'Éparchie de Timok

Сл. 2. Географско подручје око Манастирице

Fig. 2. Carte géographique des environs de Manastirica

Подаци о Манастирици обједињени су у овом раду са жељом да допринесу осветљавању њене прошлости и трајања до данас. У њима се преплићу историјски извори и предање, опис манастира и околине, званични извештаји о величини и вредности непокретног имања, о калуђерима, парохији и суседним селима. Кроз редове написане о манастиру се провлачи испрекидана нит његовог живота у борби за опстанак, у којој је, с времена на време, остајао без иједног монаха, па чак и затваран пошто је црква нарушена, да би доцније, под новим околностима, поново оживео.

У румунском извору, житију св. Никодима, говори се о томе како је Никодим дошао на место по имену Шајна, што лежи близу Дунава, на подручју Кладова. Видећи место лепо и погодно за пустињаке, отпочинуо је тамо ... Пошто је видео да се братство намножило и има потребе за црквеним правилима, подигао

је на оном месту малу цркву пресвете Тројице, сазидану без куполе.^{2a} С правом се сматра да је овде реч о Манастирици.

Прве вести из турских извора о манастирима у нахији Фетхислам (Кладово), која је покривала данашњи Кључ и готово целу Неготинску крајину (мањи, јужни део, спадао је у нахију Кривина), налазе се у објављеном збирном пописном дефтеру No 514 из 1560. године за видински санџак, састављеном за владавине султана Сулејмана Законодавца (1520—1566).³ Треба рећи

^{2a} *Viata preacuviosului părintelui nostru Nicodim sîntiul, archimandritul Lavrei din sfînta monastire Tisména*. Lucrată de Ieromonahul si duchovnicul Stefan din Tisména, la anul 1839. (према тексту штампаном 1767. и према старом рукопису). Објавио је епископ Iosif Bobulescu, Bucuresti 1883, 28, 29. Упор. E. Lăzărescu, *н.д.*, 258, нап. 10, 259, нап. 1. О Стефану јеромонаху на стр. 239 и даље.

³ Д. Боянич-Лукач, *Видин и Видинският санџак през 15—16 век*, Документи от архивите на Цариград и Анкара, Софија 1975, 111.

да су пописима који су повремено вршени на тлу турске државе поред села обухватани и манастири, јер су и они били оптерећени давањем одређених дажбина у натури и новцу, које су за турске власти представљале извор прихода. Од пет манастира који су се у нахији Фетхислам водили као султаново добро (хас), поуздано се може идентификовати само манастир Вратна, захваљујући томе што је у попис уведен по имену села. Остали манастири наведени су по именима храмовних заштитника: Свети Никола, Света Тројица (два манастира) и Ваведење Пречисте, што отежава њихово поистовећивање са постојећим грађевинама, рушевинама или несталим манастирима непознате посвете. Из дефтера се не види ком је селу неки манастир био најближи, јер су заведени након пописа свих села фетхисламске нахије која су као филурцијска припадала великом султановом хасу у видинском санцаку.⁴ У једном од два манастира унета у овај дефтер под именом Света Тројица може се препознати Манастирица, док се други, исте посвете, односи несумњиво на ишчезли Блатски манастир, који се налазио јужно од Неготина. Претпоставка се може допунити податком да је овај други манастир Свете Тројице унет у попис непосредно иза манастира Светог Николе, у којем се несумњиво може видети данашњи Буков манастир код Неготина посвећен од давнина овом светитељу.

За имање којим је располагао манастир Свете Тројице, препознат као Манастирица, годишње пореско задужење монаха износило је 150 акчи.⁵ У необјављеном опширном пописном дефтеру № 57 из 1586. године за видински санцак, дажбине манастира остале су и даље 150 акчи, а распоређене су по врстама како следи: 2 мерице пшенице — 80 акчи, 2 мерице јечма — 40 акчи, 5 медри шире — 30 акчи, пчеларина — 40 акчи, ушур за воће и повртњак — 20 акчи и овчарина — 10 акчи, што даје збир од 220 акчи.⁶ Ови подаци о дажбинама пружају извесну представу о величини манастирског имања и његовој привредној делатности у другој половини XVI века. У недатованом пописном дефтеру № 664 из времена владавине султана Мурата III (1574—1595) годишња давања манастира Свете Тројице износила су такође 150 акчи.⁷

Турска грађа из XVII и XVIII века, у којој би се могле очекивати вести о манастиру са подручја видинског санцака, није нам доступна. Из времена аустријске окупације 1718—1739. године има неколико података о Манастирици. Тако се, на пример, у попису пограничних нахија после закључивања Пожаревачког мировног уговора 1718. године, ознака за манастир на аустријској карти, јужно од Сипа, а северозападно од Кладова (Cladovia) и Подвршке (Podverska), без имена места, очигледно односи на манастир Свете Тројице. У табели, пак, за кључки дистрикт, назив Monaster за наста-

њено село са осам подређених (кућа) одговара садашњем називу места Манастирица.⁸ У списку епархија које су припадале београдској митрополији налазила се до 1726. године и себешка, а њу су сачињавале и парохије са подручја Кључа, Крајине и Кривине. У вези с тим,

Значајно је напоменути да је Д. БојанићЛукач у својој студији *Неготинска Крајина у време турске владавине* — на основу извора из XV и XVI века (*Неготинска Крајина*, Гласник Етнографског музеја 31—32 за 1968—1969, Београд 1969, 82) истакла да се у фетхисламској нахији тридесетих година XVI века не помиње ниједан манастир.

⁴ Д. БолничЛукач, *Видин...*, 108—111. Филурција је влахсточар, који уместо харача и испенце плаћа за рајинско земљиште филурију, „влашки дукаг" (О. Зиројевић, *Турско војно уређење у Србији 1459—1683*, Историјски институт, Посебна издања, књ. 18, Београд 1974, у Речнику, 303).

⁵ Д. БолничЛукач, *Видин...*, 111. Судићи према овом попису из 1560. године, село Манастирица није још постојало. Међутим, значајно је изнети да се у попису јавља село Шајна (које се некада иазило у том крају) заједно са осталим селима фетхисламске нахије која су припадала великом султановом хасу, са годишњим давањима у износу од 2299 акчи (*Исто*, 109). Д. БојанићЛукач, у својој студији *Неготинска крајина*, 79, потанко образлаже положај видинских влаха који су са својим насељима сачињавали велики султански хас у видинском санцаку 1530/35. године. У прегледу бројног стања видинских влаха, село Шајнац у Кључу сврстано је у села која су имала испод пет домаћинстава. По некадашњем селу Шајнац и данас се један поток зове Шајин поток (*Исто*, 78). Према томе, иодаци из турских дефтера из 1530/35. и 1560. године односе се на исто село (Шајна, Шајнац), а значајни су стога што потврђују да је у XVI веку постојало село Шајна, за које се по предању веровало да се налазило поред потока Шајне, а да се његово становништво раселило на разне стране услед турског зулума или куге. Једна група људи засновала је село Манастирицу. О томе пише К. Јовановић, *Неготинска крајина и Кључ*, Насеља и порекло становништва, књига 29, Српски етнографски зборник, књига LV, Београд 1940, 289. Сем тога, на истом месту (Насеља, 29, стр. 15, 51, 57, 66, 286, 287) забележено је да се топоним Шајна јавља као назив потока у селу Манастирици, затим то је назив реке која ушче у Дунав испод села Кладушнице, па насеље (селиште) у атару Кладушнице; око Давидовца места са њивама, ливадама и шумом се зову Шајна.

Шајну помиње Д. Пантелић у *Попису пограничних нахија Србије после Пожаревачког мира*, Споменик САН ХСХVI, др. раз. 75, Београд 1948, 19 са прил. картом (Tafel I b). Налази се у рубрици за ненастањена места и имала је четири турска млина. Према нап. на стр. 35, сада је Шајна селиште код Манастирице. Село Подвршка, које је са Манастирицом чинило парохију у XIX веку, а можда и раније, означено је као настањено село и имало је три турска млина.

На Шајну би требало обратити пажњу убудуће, јер би се у некој грађи можда нашле вести и о манастиру Свете Тројице, Манастирици.

⁶ Податке из необјављеног дефтера № 57 колегијално ми је уступила др Олга Зиројевић, научни саветник Историјског института у Београду, на чему јој и овом приликом срдачно захваљујем.

⁷ Податак ми је дала др Олга Зиројевић.

⁸ Д. Пантелић, *нав. дело*, 19 (табела) и прил. карта.

према таксилу из 1723. године који је сачињен по налогу архимандрита кир Макарија, надлежног за нахије Кључ, Крајину и Кривину, о манастиру Тројици, прибележеном после Кладова, изнети су подаци да има 59 хлебова (домова).⁹ Овде је очигледно реч о манастиру Манастирици, који се у списима водио по имену храмовног заштитника. Претпоставља се да би из Манастирице могао бити „архимандрит од Кладова” наведен у списку са именима народних посланика на сабору у Сремским Карловцима 1726. године.¹⁰ Како изгледа, у Манастирици око 1736. године није било настањено братство, јер су мештани оближњег села Шајне били упућени за обреде на калуђере из Блатског манастира. Наиме, у једној жалби сачињеној у Кладову 19. марта 1736. године притужују се мештани Шајне како се калуђер Вићентије Раковчанин (кога је владика поставио за игумана Блатског манастира после смрти игумана Михајла 1732. године, с тим да опслужује четири парохије) не одазива њиховим позивима, а изнели су и неке друге његове грубе поступке.¹¹

Стефан Јеромонах, духовник Тисмане, испричао је (преписујући Никодимово житије) како мала црква без куполе коју је код Шајне сазидао св. Никодим, постоји и данас, што је видео својим очима 1811. године. Сва је живописана, а у њој је на левој страни код улаза и светитељ насликан са црквом у рукама.^{11a}

У прегледу свих манастира сачињеном по наредби кнеза Милоша 1837. године, у табели, под бројем 16, стоји како манастир Тројица, крајинског окружја, има једну парохију и једно село са 22 куће и 21 душом.¹² Међутим, иако није назначено, посреди је Манастирица, а не Блатски манастир. Године 1853. лекар Андреја П. Ивановић у опису крајинског округа, и у њему кључког или кладовског среза, уз белешку о надлежности парохијске цркве села Подвршке (којој припадају засеоци Речица са 24 куће и Манастирица са 28 кућа), додао је како у планини постоји манастир са једним јеромонахом.¹³ По опису Илије Пчелара из 1857. године, манастир лежи у пријатној долини са лепим водама и пољским имањем. Оставши без братства, преобраћен је у мирску цркву. Храм је мали и просто озидан, окружен рушевинама монашких ћелија; на више места у храму се виде зидне слике, а пре пет година могао се на вратима у олтару прочитати натпис: Радулбегв. По причању старих мештана, манастир је сазидао Никодије Србин, а поправио и наново осликао неки влашки војвода Радул.¹⁴ Посегивши Манастирицу нешто пре 1867. године, М.Б. Милићевић, поред предања, бележи како је садашњи храм Свете Тројице сазидан од камена и покривен ћерамидом. Манастир поседује прилично велико непокретно имање, а према налазима комисије располагао је и готовином (наведена је за 1839. и 1864. годину). У мана-

стиру је онедавно поново настањен калуђер, а нурију чине села: Манастирица, Подвршка, Петрово село и Речица.¹⁵ Према подацима из пописа црквених власти око 1874. године, манастирски храм је услед трошности затворен, а са Подвршком чини парохију која се састоји од четири села, за која се саопштава и број домова. Манастирица је у овом попису поменула као храм посвећен Силаску св. духа (Сошествије св. духа)¹⁶, а тако се води и данас. М. Ђ. Милићевић је Манастирицу унео у своју књигу о кнежевини Србији, поред осталог са податком о томе како је манастирски храм већ тако ослабио да је у њему забрањено служити.¹⁷ Статистичким подацима о попису и вредности непокретног имања као и готовог новца појединих манастира 1874. и 1882. године, које је подробно обрадио Богољуб Јовановић,

⁹ Д. Руварац, *Митрополија београдска око 1735. године* (по архивским списима приопштио), Споменик XLII, други разред, 37, Београд 1905, 203, 204 (Додатак III). Неколико година раније списак нурија је објавио М. Б. Милићевић на основу писма арх. Руварца из 1898. године, под насловом: *Белешке о неким нуријама, црквама и манастирима у Србији из времена 1730—1736*, Споменик СКА XXXVII, др. раз. 33, Београд 1900, 165, нап. 2 (о Манастирици).

¹⁰ *Споменица Тимочке епархије*, 52. Архимандрит Макарије се помиње у извештају са испита парохијског свештенства марта месеца 1736. године: поставио је попа С. Симеоновића у Острову, затим попа Лападата на парохију у Грабовици пре 12 година, а у Грбави (Корбову) попа Стана Поповића пре 11 година и друге. О томе вид.: Р. Грујић *Прилози за историју Србије у доба аустријске окупације (1718—1739)*, Споменик СКА LI, Београд 1914, 186, 188, 189, 191.

¹¹ О садржају списа који се чува у Архиву САНУ у Сремским Карловцима, под бројем ПМ „А” 441/1744—5, опширно говори С. Пецињачки, *Неколико података из неготинског и вршачкопаланачког диштрикта у 1736. години*, Развитак, год. IX, бр. 1, јануар—фебруар, Зајечар 1969, 74—76, нап. 9, 10, 11, 12.

^{11a} *Viata*, 29, E. Lazarescu, 258, 259.

¹² Т. Ђорђевић, *Архивска грађа за насеља у Србији у време прве владе кнеза Милоша (1815—1839)*, по архивским документима уредио Ј. Цвијић, *Насеља и порекло становништва*, књ. 22, Српски етнографски зборник, СКА, књ. XXXVII, Београд—Земун 1926, 580 (табела).

¹³ А. П. Ивановић, *Описание Окружия Краинскогъ*, Гласник Друштва србске словесности, св. V, Београд 1853, 235, под бр. 18.

¹⁴ И. Пчеларџ, исар ђумрука Београдског, Окружие Краинско, Гласник ДСС, св. IX, Београд 1857, 216, бр. 19.

¹⁵ М. Ђ. Милићевић, *Манастири у Србији*, Гласник СУД, књ. IV, св. XXI (ст. реда), Београд 1867, 37, 38, 96. Неке податке је Милићевић преузео од Ивановића и Пчелара.

¹⁶ Митрополитъ Михаилъ, *Православна србска црква у Княжеству Србији*, Београд 1874, 90 (бр. 33), 101, бр. 3, где стоји, поред осталог, да манастир има цркву, сазидану од тврдог материјала у време краља Милутина.

¹⁷ М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, књ. II, Београд 1876, 957, 958.

обухваћена је и Манастирица у крајинском округу неготинске епархије. Поседовала је њиве, ливаде, воћњаке, забране, винограде и кошнице. У манастиру је живео један намесник, а другог братства није било. Решењем Архијерејског сабора 1883. године манастир је претворен у мирску цркву. Нурија је обухватала четири села.¹⁸ Обишавши Манастирицу, Феликс Каниц је написао како манастир у последње време не ради, јер наводно десет хектара обрадивог земљишта и мали новчани приходи нису довољни за издржавање калуђера. Манастир је у то време располагао и шумом на површини од 250 хектара.¹⁹ Значајно је казивање проте Н. Казимировића које се односи на време око затварања манастира. Наиме, њему је као најближем пароху (из подвршке парохије) опустело манастирско имање било предато на чување осамдесетих година XIX века. По његовим речима, стари манастирски храм је служио до седамдесетих година XIX века, па пошто му је свод препукао и средина се срушила, затворен је за даље служење. У памћењу му је остала порушена црква и у удубљењу за кадионице на зиду лик св. Никодима са натписом: свети Никодим освештени.²⁰

До поновног отварања манастира дошло је након изградње нове цркве око 1900. године. Према Шематизму из 1924. године, манастир је тада још радио.²¹ Међутим, 1931. године, на предлог тимочког епископа и решењем Архијерејског сабора, Манастирици је одузета самосталност и придодата је манастиру Букову код Неготина као метох, с тим да манастиром управља намесник јеромонах. Манастирска црква је тада продужила да служи као парохијска за насеља Манастирицу, Давидовац и Петрово село.²² Према најновијим подацима црквених власти, Манастирица, посвећена Силаску св. духа, поново је активан манастир настањен монахињама.²³

Постојећа црква (Сл. 1) сазидана је у облику једнобродне грађевине без кубета са тространом олтарском апсидом на источној и припратом на западној страни, где је и улаз. На грађевини се истиче средишњи део, виши и шири од источног и западног дела. На њему су симетрично распоређена три веома узана и висока прозора лучног облика, степенасто усечена

у зидну масу. Прозоре у горњем делу уоквирује широки лук са плиткорелефним и обојеним украсом и малом розетом између лука и прозора. Такви прозори налазе се и на олтарској апсиди, а на сличан начин украшен је и улаз у храм. Грађевина је покривена двосливним кровом.

¹⁸ Б. Јовановић, *Манастирско непокретно имање у Краљевини Србији (свршетак)*, Гласник СУД, књ. 64, Београд 1885, 40—45.

¹⁹ Ф. Каниц, *Србија. Земља и становништво од римског доба до краја XIX века*, II, Београд 1985, 497, 498.

²⁰ Н. Казимировић, *Црквита и црквине у епархији Тимочној, I. У Крајини*, Летопис Тимочке епархије, Зајечар 1924, 29—30.

Судећи према вестима у Споменици Тимочке епархије (52), изгледа да је између 1870. и 1880. године у манастиру живео јеромонах Василије, који је страдао од неких људи бранећи манастирску имовину. Наследио га је јеромонах Максим, у чије је време манастир затворен, а имање предато на управу подвршком пароху Николи Казимировићу, па потом Сими Мартиновићу.

О томе да је црква затворена наведено је и у књизи Митрополита Михаила, *Православна српска црква у Краљевини Србији*, Београд 1895, 199, под бр. 3 (Манастири). Овај манастир и село Подвршка имају једну парохију која се састоји из четири села.

²¹ *Шематизам источноправославне српске патријаршије према подацима из 1924. године* (изд. Архијерејског сабора), Сремски Карловци 1925, 337. На

стр. 344: село Манастирицу и Петрово село опслужује братство манастира Манастирице. Ваља рећи да је грешком овде храм поменут као Богородичин, вероватно зато што су подаци преузети из написа М. Ђ. Милићевића у Гласнику XXI из 1867. године, где је помишљао на такву посвету доводећи Манастирицу у везу са црквом у Поречу, али је то доцније исправио (Споменик СКА XXXVII).

Поменути текст М. Ђ. Милићевића у Гласнику XXI и *Шематизам* из 1925. године наведени су као извор обавештења за Манастирицу код: В. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, САН, Посебна издања, књ. CLVII, Одељење друштвених наука, н. с, књ. 4, Београд 1950, 180, с тим што је под бр. 2422 назначено да је према *Шематизму* црква посвећена рођењу Богородице.

²² *Споменница Тимочке епархије*, 50—52, са сликом цркве на стр. 51.

²³ Црква, *Календар Српске православне патријаршије* (за преступну 1976. годину), изд. Св. архијерејског синода Српске православне цркве, штамп. у Земуну 1976, 88, 89.

Le monastère de Manastirica — légende et histoire

BRANKA KNEŽEVIĆ

Non loin de Kladovo, sur les pentes de la montagne Miroč, arrosées par le ruisseau Šajna, se trouve le monastère de la Trinité, plus connu sous le nom de Manastirica que porte aussi le village voisin. On dispose d'information il a été

fondé par moine Nicodème, et il fut restauré par un certain duc de Valachie Radul.

On le mentionne depuis la seconde moitié du XVIe siècle. Il était enregistré dans les cadastres turcs du sandjak, de Vidin dans la «nahija»

de Fethislam, avec encore quatre autres monastères. Tous ces monastères, de même que presque tous les villages de la «nahija» de Fethislam, appartenaient au grand domaine du sultan dans le sandjak de Vidin. Il est enregistré sous le nom de la Trinité dans le cadastre général de 1560, №514 et chargé d'un impôt annuel de 150 aktchas (unité monétaire dont 120 vallaient à l'époque un ducat vénitien). Dans le livre de recensement détaillé pas encore publiée, de 1586, №57, les impôts du monastère se montaient aussi à 150 aktchas, mais leur espèce et leur quantité étaient spécifiés (froment, orge, vin nouveau, taxe sur les ruches, sur les fruits, sur les moutons). Dans la liste dressée entre 1574 et 1595, l'impôt était encore de 150 aktchas pour tout le domaine du monastère.

Nous ne disposons pas de données sur le monastère datant du XVIIe siècle. Après le traité de paix de Požarevac, en 1718, le monastère fut inscrit dans les cartes géographiques autrichiennes. D'après un extrait du registre de 1723, le monastère possédait à l'époque 59 pains (foyers).

En 1837 la paroisse du monastère comportait un village. Vers 1850 il s'y trouvait un hiéromoine et pas d'autres moines. Ilija Pčelar a décrit le premier, dans les années cinquante du XIXe siècle l'aspect du monastère et a cité la légende sur sa fondation et sa restauration. La vie du monastère dans la seconde moitié du XIXe siècle nous est connue de diverses sources: l'on y évalue la valeur de son domaine, donne des renseignements sur ses moines, sur la paroisse. A plusieurs reprises le monastère est resté sans moines, si bien que l'église servait aux offices publics. Etant donné que la vieille église s'était fendue au milieu et était tombée en ruines, elle cessa de servir au culte et le monastère fut clos en 1883. Il fut rouvert aux environs de 1900 après la construction de la nouvelle église. U perdit cependant son indépendance en 1931, et fut rattaché à celui de Bukovo comme dépendance.

Le monastère de Manastirica, dédié à la Descente du Saint esprit (Trinité) est aujourd'hui de nouveau actif et habité par des religieuses